

JADID MARIFATPARVARLARINING PEDAGOGIC QARASHLARI. ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGI QARASHLAR

Namangan davlat pedaagogika unstituti

Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

Texnologik ta'lim yo'nalishi

TXT BU 24 guruh talabsi **Qodirov Abduxalil**

Ilmiy rahbar: **Mamatxanova Nargiza**

Аннотация

Ushbu maqola XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakatining ta'lim-tarbiya sohasidagi ilg'or g'oyalari tahlil qiladi. Maqolada jadid ma'rifatparvarlarining "usuli jadid" maktablarini tashkil etish, ta'limni dunyoviy lashtirish va milliy o'zlikni anglash yo'lidagi faoliyati yoritilgan. Tadqiqotning asosiy qismi buyuk pedagog Abdulla Avloniyning pedagogik merosiga, xususan, uning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari va tarbiya tizimiga bag'ishlangan. Avloniyning jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiyani uyg'unlashtirish g'oyalari, shuningdek, milliy uyg'onish davridagi pedagogik qarashlarining bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati ilmiy nuqtayi nazardan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, ma'rifatparvarlik, Abdulla Avloniy, "Turkiy Guliston yoxud axloq", usuli jadid, tarbiya tizimi, milliy uyg'onish, pedagogik qarashlar, axloqiy tarbiya.

Аннотация

В данной статье анализируются прогрессивные педагогические идеи джадидского движения, возникшего в Туркестане в начале XX века. В работе освещается деятельность джадидов-просветителей по организации школ «усули джадид» (нового метода), светскому образованию и формированию национального

самосознания. Основная часть исследования посвящена педагогическому наследию великого мыслителя Абдуллы Авлони, в частности, его труду «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» (Тюркский гулистан или мораль) и его комплексной системе воспитания. В статье рассматриваются идеи Авлони о гармонизации физического, умственного и нравственного воспитания, а также оценивается актуальность его педагогических взглядов эпохи национального возрождения для современного воспитания молодежи.

Ключевые слова: джадидизм, просвещение, Абдулла авлони, "тюркский Гулистан или этика", метод Джадид, система воспитания, национальное пробуждение, педагогические взгляды, нравственное воспитание.

Abstract

This article analyzes the progressive educational ideas of the Jadid movement that emerged in Turkestan at the beginning of the 20th century. The paper explores the efforts of Jadid enlighteners in establishing "new method" (usuli jadid) schools, secularizing education, and fostering national consciousness. A significant portion of the study is dedicated to the pedagogical legacy of the prominent educator Abdulla Avloni, particularly his work "Turkiy Guliston yoxud axloq" (Turkish Garden or Morality) and his comprehensive system of upbringing. The article examines Avloni's philosophy of integrating physical, mental, and moral education, and evaluates the relevance of his pedagogical views from the national revival era for contemporary youth upbringing.

Keywords: Jadidism, enlightenment, Abdullah Avlani, "Turkic Gulistan or ethics", method jadid, education system, National Awakening, pedagogical views, moral education.

The **Jadid harakati** yoki **Jadidizm** edi A Turko-Islomiy modernist siyosiy, diniy va madaniy harakat ichida Rossiya imperiyasi 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida. Ular odatda o'zlarini tatarcha atamalar *bilan* atashgan

Taraqqiparvarlar ("taraqqiparvarlar"), *ziyolilar* ("ziyolilar"), yoki oddiygina *Yxattahrirlash/yoshlar* ("yoshlar"). Jadid harakati toza Islomiy e'tiqod va ta'limotlarni tiklash orqali Islomiy ijtimoiy va madaniy islohotlarni qo'llab-quvvatladi va shu bilan birga zamonaviylik bilan shug'ullandi. Jadidlar Chor Rossiyasidagi musulmon xalqlari axloqiy va ijtimoiy tanazzul davriga kirganligini ta'kidladilar, bu faqat yangi turdagi bilimlarni egallash va modernistik, Evropa modelidagi madaniy islohotlar bilan tuzatilishi mumkin edi.

Telegraf, bosmaxona, pochta tizimi va temir yo'llar kabi aloqa va transportning zamonaviy texnologiyalari, shuningdek davriy nashrlar, jurnallar, gazetalar va boshqalar kabi bosma ommaviy axborot vositalari orqali Islom adabiyotining tarqalishi. Jadid ideallarini Markaziy Osiyoda tarqatishda katta rol o'ynadi. harakat ichida sezilarli mafkuraviy farqlar mavjud bo'lsa-da, jadidlar o'zlarining xabarlarini targ'ib qilishda va ularni targ'ib qilishda *bosma ommaviy axborot vositalaridan keng foydalanishlari bilan ajralib turdilar* *Usul-I Jadid* yoki " yangi usul "imperiya maktabida o'qitish, undan" Jadidizm " atamasi olingan. *Jadidlar o'zlarining Usul-I Jadid* ta'lim tizimiga ko'ra Markaziy Osiyodagi barcha musulmonlarga standartlashtirilgan, intizomli o'quv dasturini o'rgatadigan tashabbuskor maktab muassasalarini tashkil etdilar. Yangi o'quv dasturi diniy ta'lim va moddiy fanlarni o'z ichiga olgan bo'lib, ular jamiyat uchun zamonaviy muammolarni hal qilishda qobiliyatli bo'ladi.

Ta'limni isloh qilish bo'yicha etakchi shaxs Qrim-Tatar ziyolisi, o'qituvchisi, noshiri va siyosatchisi Ismoil Gasprinskiy (1851-1914) edi. Kabi ziyolilar Mahmud Xo'ja Behbudiy, mashhur pyesa *muallifi patrisid* va Turkistonning birinchi Jadid maktablaridan birining asoschisi Gasprinskiy g'oyalarini Markaziy Osiyoga qaytargan. Mustamlakachilikka qarshi nutq Jadid harakatining asosiy jihatini tashkil etdi; gasprinskii kabi rahbarlar Rossiyaga qarshi siyosiy faollikni targ'ib qildilar. Birinchi Jahon urushidan keyin Usmonli imperiyasining mag'lubiyati va qulashidan so'ng jadidlar Britaniya va boshqa G'arbiy Evropa imperiyalari

singari ittifoqdosh buyuk kuchlarga qarshi mustamlakachilikka qarshi tanqidlarini kengaytirdilar. Jadid a'zolari Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin O'zbekistonda tan olingan va sharaflangan.^[8]

Musulmon ruhoniylari bilan munosabatlar

Qrim Tatar o'qituvchi va intellektual Ismoil gasprinsky karikaturasi (o'ngda), gazeta ushlab tasvirlangan Terciman ("tarjimon") va darslik Xo'ja-I-S Rakkabyan ("bolalar o'qituvchisi") uning qo'lida. Ikki kishi, navbati bilan Tatar va Ozarbayjon musulmon ruhoniylari, uni takf va sharx va sharxlar farmonlari bilan qo'rqitmoqdalar (chapda). Satirik jurnali Molla Nasreddin boshlab, N. 17, 28 aprel 1908, Tbilisi (illustrator: Oskar Schmerling).

Jadid fikr ko'pincha aniq anti-klerikal tuyg'usiga oshiriladi. Musulmon ruhoniylarining ko'plab a'zolari Jadid dasturlari va mafkuralariga qarshi chiqib, ularni Islomiy bo'lmagan, bid'atchi yangiliklar deb rad etishdi. Ko'pchilik jadidlar bu ko'rdim "Qadimists" (eski yo'llar tarafdorlari) nafaqat zamonaviy islohotlar ingibitorlari sifatida, balki buzuq sifatida, kimning hokimiyat Qur'oni karim, va sunnat, aksincha, mahalliy urf-odat, deb har ikki mislsiz edi. "haqiqiy" Islom va jamiyat uchun zararli. Uning Arabcha nashrida Al-Nahxax ("Uyg'onish"), Qrim Tatar o'qituvchi va intellektual Ismoil

Gasprinskiy satirik multfilmlarni nashr etdi Qohira, Britaniya tomonidan boshqariladigan Misr kabi musulmon ruhoniylari tasvirlangan mullalar va shayxlar, musulmon ayollarning ijtimoiy teng huquqli sifatida munosib o'rnini egallashiga to'sqinlik qilgan tajovuzkor va shahvatparast shaxslar sifatida va oddiy turklarning xayrixohligi va ishonchidan foydalangan

XII asr oxiri va XIII asrning birinchi choragida yashab ijod etgan yirik va zabardast mutafakkirlardan yana biri **Ahmad YUgnakiy** bo'lib, uning «*Hibatul haqoyiq*» («*Haqiqatlar armug'oni*») asarida ma'naviyat va ma'rifat, shaxs ta'lim va tarbiyasi – bosh g'oyavi masadadir. Asarning “Ilm manfaati, jaholatning zarari haqida” deb atalgan birinchi bo'limida “Bilim bilan saodat yo'li ochiladi, shunga ko'ra ilmi bo'l, baxt yo'lini izla. Bilimli kishi (qimmat) baholik dinordir, ilmsiz, johil kishi qimmatsiz mevadir. Bilimli kishi bilan bilimsiz odam qachon teng bo'ladi, bilimli xotin – er kishidir, erkak – xotin kishidir”, deyilgan.

Ahmad YUgnakiy aytganidek, “bir ilmi kishi, mingta ilmsizga tengdir, tenglovchi (tangri) ilm nasib etgan kishiga o'lchab beradi, mana boqib, sinab

ko'rgin, ilmdan ziyoda nima bor. Ilm orqali olam yuqorilab yuksaladi, nodonlik kishilarni quyiga qarab tubanlashtiradi, erinma, ilmi bo'l. Tangrining chin rasuli: ilm kimda bo'lsa, ilm lazzatini, (mohiyatini donolar biladi), ilm qadrini kishiga ilmning o'zi beradi, nodon, johil ilmning qadriga etmaydi. Ilmsiz haq so'z ma'nosizdir, unday kishiga pand-nasihat foydasizdir. Turli –tuman yuvuqsizlar yuvunsa, pok bo'ladi, ammo johil tozalanmas, iflosdir”.

Ahmad YUgnakiy inson xushxulqliligini ko'rsatuvchi muhim belgilardan biri til odobi, deb hisoblaydi:

Jadid ma'rifatparvarlari va Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari

XX asr boshlarida Turkiston zaminida vujudga kelgan jadidchilik harakati nafaqat siyosiy, balki ma'rifiy-pedagogik jihatdan ham xalqimiz hayotida tub burilish yasadi. Jadid

ma'rifatparvarlari "jonli millat" bo'lish uchun avvalo, ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish va xalqni ilm-fan bilan qurollantirish zarur deb hisoblaganlar.

Jadidchilik ta'limotining mohiyati

Jadidlar ta'limni nafaqat diniy, balki dunyoviy bilimlar bilan uyg'unlashtirishni maqsad qildilar. Ular tashkil etgan "usuli jadid" (yangi usul) maktablarida ona tili, tarix, geografiya, matematika kabi fanlar o'qitila boshlandi. Bu harakatning asosiy g'oyasi — bolalarni zamonaviy dunyoqarashga ega, o'z huquqini taniydigan, vatanparvar insonlar qilib tarbiyalash edi.

Abdulla Avloniy jadidchilik harakatining eng yirik namoyandalaridan biri va ulug' pedagogdir. Uning butun faoliyati va ijodi "Tarbiya" masalasiga bag'ishlangan.

"Turkiy Guliston yoxud axloq" asari: Bu asar o'z davri uchun eng muhim darslik hisoblangan. Unda Avloniy axloqni insonning eng oliy fazilati deb biladi. Uning fikricha, tarbiya inson tug'ilganidan boshlanib, umrining oxirigacha davom etadi.

Tarbiya haqidagi mashhur falsafasi: Avloniyning: "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" degan so'zlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Bu qoida tarbiyaning naqadar hayotiy zarurat ekanligini ko'rsatadi. Ta'lim turlari: U tarbiyani uch qismga ajratadi:

Jismoniy tarbiya: Sog'lom tanda sog'lom aql bo'lishi. Aqliy tarbiya: Ilm-fan va ma'rifatni egallash. Axloqiy tarbiya: Insoniy fazilatlarni, o'zbekona odob-axloqni shakllantirish. Abdulla Avloniy o'zining ibratli hayoti, ilmiy-ma'rifiy qarashlari, jamoatchilik faoliyati, badiiy ijodi bilan nafaqat o'z davrida, balki hozirgi O'zbekiston mustaqilligiga zamin bo'lgan ma'naviy uyg'onish asoschilaridan biri sifatida qadrlanadi. Uning faoliyati bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida madaniyat, ta'lim va milliy o'zlikni tiklashda asosiy tayanch g'oyalardan biri sifatida baholanmoqda. Abdulla Avloniy 1878-yilda Toshkentda tug'ilgan. Uning hayoti va faoliyati o'sha davrdagi siyosiy bosim, mustamlakachilik va madaniy tazyiq ostida kechgan bo'lsa-da, u o'z xalqining savodxonligi, ongli jamiyat

bo‘lishi uchun kurashgan. Yoshligidan boshlab, diniy va dunyoviy bilimlarni o‘zlashtirgan Avloniy dastlab xususiy maktablarda saboq bergan. Keyinchalik u o‘z maktabini ochib, jadid usulida ta’lim berishni yo‘lga qo‘ydi. Avloniy jadidchilik harakatining peshqadamlaridan bo‘lib, uning ta’lim tizimini isloh qilish, zamonaviy ilm-fan asosida yangi avlodni tarbiyalashga qaratilgan faoliyati tarixda muhim o‘rin tutadi. U “Turon”, “Shuhrat” kabi gazetalar orqali xalqning ma’rifatiga chaqirdi, teatr orqali ijtimoiy muammolarni ko‘tarib chiqdi. Uning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari yangi pedagogik fikrning asoslaridan biri hisoblanadi. Avloniy ta’limning yagona najot yo‘li ekanligini chuqur anglagan edi. U o‘z asarlarida yoshlarni axloqiy, ma’naviy va vatanparvar ruhda tarbiyalash g‘oyalarini ilgari suradi. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida inson kamoloti, halollik, mehnatsevarlik, vatanga muhabbat kabi qadriyatlar targ‘ib qilinadi. Bu asar bugungi kun ta’lim tizimida ham dolzarb ahamiyatga ega.

Abdulla Avloniy o‘zining dramatik asarlari orqali ham xalqni uyg‘otishga harakat qilgan. Uning “Advokatlik osonmi?”, “Vatan” kabi pyesalari ijtimoiy tanqid, islohot va ma’naviy uyg‘onishni o‘zida mujassam etgan. Avloniy teatrni “xalq maktabi” deb atagan va uni ma’rifat tarqatish vositasi sifatida ko‘rgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zunnunov, A. Pedagogika tarixi. Toshkent- 2004.
2. , U. Abdulla Avloniy-milliy uyg‘onish davri o‘zbek pedagogikasining asoschisi.
3. Abdulla Avloniy. Toshkent tongi. T., G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. 1979.
4. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).
5. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. Scientific progress,
6. Narmatov, D., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA ISPANIYA XV-XVII ASRLARDAGI TARIXI. Scientific progress,

7. Elguzarov, B. B. O. G. L., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘RGANISHDA MITANNI DAVLATCHILIGINING O‘RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 616-619.
8. , A. S. O., & Haydarov, S. (2021). YUNON-BAQTRYA PODSHOLIGINING IJTIMOY TUZIMI, XO‘JALIGI VA MADANIYATI. Scientific progress, 620-622.
9. Nematov, M. D. O., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI ORGANISHDA SHUMER-AKKAD DAVLATCHILIGINING ORNI VA AHAMIYATI. Scientific progress.
10. Ermatov, F., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA 1870-1914 YILLARDA ANGLIYANING O‘RGANILISHI. Scientific progress, .